

ДИВЕРСИФІКАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ФОРМУВАННІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Висвітлюються питання побудови політики енергетичної безпеки України в контексті пошуку регіональних колективних форм енергетичної співпраці, що опираються на єдині демократичні принципи. Акцентується увага на енергетичній політиці Європейського Союзу як факторі творення політики енергетичної безпеки України.

Ключові слова: диверсифікацій на політика, енергетична безпека, політика енергетичної безпеки, енергетична політика.

Освещаются вопросы построения политики энергетической безопасности Украины в контексте поиска региональных коллективных форм сотрудничества, основанных на общих демократических принципах. Внимание акцентируется на энергетической политике Европейского Союза как факторе творения политики энергетической безопасности Украины.

Ключевые слова: диверсификационная политика, энергетическая безопасность, политика энергетической безопасности, энергетическая политика.

The issues of energy security policy of Ukraine are highlighted in the context of search for regional collective forms of energy cooperation, which are based on common democratic principles. The attention is stressed on the energy policy of the European Union as forming factor for energy security policy of Ukraine.

Key words: diversification policy, energy security, energy security policy, energy policy.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення енергетичної безпеки держави актуалізувалась на порядку денному більшості країн в контексті відомих світових кризових процесів, які призвели до кардинального збільшення ціни на енергоносії для споживачів. Для України енергетична безпека стала частиною політики уряду після низки кризових явищ у відносинах з Росією та країнами ЄС 2006-2009 рр., що були спричинені відсутністю чітких та зрозумілих правил торгівлі та транзиту російських та середньоазіатських енергоносіїв до країн ЄС. Події зазначеного періоду вказували на той факт, що енергетичні ресурси стали одним з інструментів зовнішньої політики Росії, використанню якого українським органам влади дуже важно протистояти в контексті захисту національних інтересів.

Актуальність. Енергетична безпека не є суто теоретичним конструктом, який може вивчатись окремо від супутніх політичних, економічних та суспільних обставин. На даний час, проблема є актуальною в практичній сфері для забезпечення національних інтересів України. Необхідно також мати на увазі, що періодичні кризові стани двосторонніх російсько-українських відносин,

пов'язані з енергозабезпеченням України, продемонстрували необхідність приділення більшій увазі врахуванню геополітичних факторів у побудові моделі енергетичної безпеки нашої держави, відмовившись від орієнтації суто на економічну її складову. На перший план виходить пошук нових більш адекватних форм забезпечення енергетичної незалежності України за рахунок ініціювання чи розвитку регіональних і міжнародних ініціатив, спрямованих на вироблення колективного уніфікованого підходу до реагування на спільні загрози та виклики в енергетичній сфері. В цьому питанні енергетична політика Європейського Союзу може стати як прикладом для наслідування, так і інструментом відтворення більш адекватної моделі енергетичної безпеки України з урахування її геополітичного розташування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова розробка даного поняття все ще перебуває в стадії теоретичної розвідки і збагачення новими структурними частинами та ознаками. Дослідженню питання побудови енергетичної безпеки України, в тому числі і у контексті відносин України і ЄС, присвятили свої дослідження відомі українські дослідники та

науковці: Бараннік В., Волович О., Гончар М., Гуцал А., Земляний М., Микитенко В., Павленко О., Парахонський Б., Саприкін В., Тодійчук О., Черногор Я., Чубик А., Шевцов А. та інші.

Метою даної статті є розгляд підходів українських органів державної влади до формування політики енергетичної безпеки, а також поточного стану співробітництва України та ЄС в енергетичній сфері як фактора формування енергетичної безпеки нашої країни.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні всі підходи до визначення поняття енергетичної безпеки можна розділити в залежності від того, що саме визначено як об'єкт безпеки:

- стан захищеності громадян, суспільства, економіки від загроз незадовільного енергетичного забезпечення;
- стан захищеності національних інтересів в енергетичній сфері;
- стан систем енергозабезпечення в різних умовах [1, с. 5; 2, с. 57].

У нормативно-правових актах, енергетична безпека визначається як одна з найважливіших складових національної безпеки, необхідна умова для забезпечення стабільного розвитку держави. Енергетична безпека передбачає досягнення технічно надійного, стабільного, економічно ефективного і екологічно безпечного забезпечення енергетичними ресурсами економіки та соціальної сфери держави.

У той же час, видається нераціональним звужуватись у дослідженні енергетичної безпеки до ресурсної бази та потенційної досяжності енергетичних ресурсів. Так, досвід формування систем енергетичної безпеки європейських держав демонструє необхідність брати до уваги також наступні фактори:

- певному історичному типові розвитку політичної та економічної системи відповідає певний тип енергетичної безпеки, яка через розробку концепцій, стратегій розвитку ТЕК проявляється в енергетичній політиці держави;
- енергетична безпека визначається, перш за все, не стільки об'ємами ресурсного забезпечення, скільки рівнями економічного та технологічного розвитку, ефективність використання енергоресурсів;
- метою створення і підтримки певної системи енергетичної безпеки є захист стратегічних секторів, які мають першочергове значення для економіки держави;
- при оцінці стану енергетичної безпеки необхідно зважати не тільки на загрози та ризики економічного характеру, але й внутрішньо- та зовнішньополітичні фактори, геополітичну обстановку у світі та регіоні [3, с. 43].

У цілому, можна погодитись із дефініцією енергетичної безпеки як можливості держави забезпечити максимально надійне, технічно безпечне, екологічно прийнятне та достатнє енергозабезпечення економіки і держави, а також гарантоване забезпечення можливості керівництву

держави щодо формування та реалізації політики захисту національних інтересів в сфері енергетики без надмірного внутрішнього та зовнішнього тиску в поточних та прогнозованих умовах [7, с. 15].

Як стає очевидним фактори зовнішньополітичного чи геополітичного характеру здійснюють значний вплив на формування відповідної політики держави в сфері енергетичної безпеки. У свою чергу, політика енергетичної безпеки передбачає реалізацію цілеспрямованого курсу дій керівництва держави на національному, регіональному та глобальному рівнях щодо забезпечення достатнього рівня безпеки з урахуванням існуючих чи потенційних загроз та вибором найбільш адекватних інструментів їх попередження чи мінімізації.

Низка енергетичних криз за участю України стала доволі яскравим прикладом, коли національний рівень політики енергетичної безпеки не є ефективним рішенням виникаючих проблемних ситуацій. Тому на перший план виходить пошук нових рівнів безпеки, адаптацію регіональних та глобальних форм колективної безпеки в тому числі і на рівні законодавчого та інституційного підґрунтя.

У цілому, однією з характерних рис розвитку сучасних міжнародних відносин є підвищення ролі регіонального та суміжних рівнів їх організації. У міжнародному розумінні регіон може бути означений як певна територія кількох сусідніх країн з відносно однорідними природними умовами та характерними для нього соціальною інфраструктурою, спрямованістю розвитку продуктивних сил та соціально-політичного устрою. Значущість регіонального рівня сучасної системи міжнародної безпеки динамічно зростає, що характеризується процесом «регіонального будівництва». Формування системи регіональної стабільності здійснюється і шляхом створення механізмів економічного співробітництва, забезпечення спільної оборони і безпеки.

Характерною рисою, властивою новій регіональній системі, є наявність у неї різноманітних інструментів саморегуляції в політичному діапазоні: від рівня перебування в конфліктних відносинах до створення тісних інтеграційних об'єднань [4, с. 50].

З точки зору пошуку адекватного інструментарію спільного вирішення вже існуючих загроз в енергетичній сфері перспективним є поглиблення енергетичної співпраці з Європейським Союзом.

Європейський Союз як фактор формування енергетичної безпеки України почав актуалізуватись в 2004 році після чергової хвилі розширення ЄС на країни постсоціалістичного табору. З цього моменту ЄС стає безпосереднім учасником відносин України з Росією.

Країни ЄС як споживачі значної частки російських енергоресурсів ставали безпосередніми учасниками російсько-українських енергетичних конфліктів. В умовах переважної енергетичної залежності ЄС не має можливості ігнорувати

такий розвиток подій. Серед країн ЄС лише Чехія та Польща мають значні поклади вугілля, Великобританія та Данія – нафти та газу, Нідерланди – газу. Залежність країн Євросоюзу від зовнішніх поставок енергоносіїв, в значній мірі російського походження, ставить під загрозу питання ефективності спільної енергетичної політики [6, с. 11].

ЄС являється одним з найбільших імпортерів енергоносіїв у світі. До прикладу, у 2008 році залежність ЄС від імпорту вугілля складала 58 %, а в питанні вуглеводнів – 53,8 %. Наявність значних вугільних родовищ не виводить питання залежності від цієї енергетичної сировини в ранг проблеми енергетичної безпеки, в той же час, ситуація з імпортом нафти і газу кардинально різниться. Найбільшими постачальниками в ЄС на протязі останніх десятиліть є Росія та Норвегія, де на долю Росії припадає 33 % газу та 40 % нафти.

Беручи до уваги, що поставки з Росії стають все більш політично забарвленими і залежними від конкретного стану відносин Росії з транзитними країнами (Україна, Білорусь), ЄС намагається системно реалізувати політику диверсифікації джерел і шляхів поставок енергоресурсів.

У цьому контексті зламним моментом стало прийняття рішення ЄС про необхідність реалізації спільної енергетичної політики Євросоюзу в жовтні 2005 року. Під впливом газової російсько-української кризи 2006 року ЄС також був змушений переглянути основи своєї енергетичної безпеки. Ця тема була актуалізована, коли головною країною в ЄС стала Австрія в першій половині 2006 року.

У березні 2006 року на обговорення була винесена Зелена книга, яка представляла Європейську енергетичну стратегію. Цей документ містив розвиток напрямків, які були ще відзначені в Білій книзі від 1997 року. Серед запропонованих рекомендацій слід відмітити відзначення загроз, пов'язаних із зростаючою залежністю ЄС від традиційних енергоносіїв, які постачаються із зовнішніх джерел, необхідності лібералізації енергетичного ринку, його інтеграції в загально-європейському сенсі, необхідності модернізації транзитних мереж і напрацювання спільної позиції відносно постачальників енергетичної сировини.

Незважаючи на наявність різних поглядів серед членів ЄС на потребу вироблення спільної енергетичної політики, це були перші спроби знайти загальне бачення розвитку сфери енергетичної безпеки для країн Європейського Союзу. Одним з напрямів досягнення поставлених цілей було включення енергетичної проблематики до Європейської програми сусідства.

Наслідки російсько-українського газового конфлікту сприяли подальшій систематизації спільного механізму реагування в ЄС. У 2008 році Європейська комісія запропонувала «План дій ЄС з енергетичної безпеки та солідарності», що передбачав 5 напрямів забезпечення енергетичної

безпеки Європейського Союзу: диверсифікація поставок енергоресурсів; покращення зовнішніх енергетичних зв'язків; створення запасів нафти та газу та механізмів вирішення кризових ситуацій; підвищення енергоефективності; максимальне використання власних ресурсів [8].

Диверсифікація розглядається як спільна для всіх членів Співтовариства задача, оскільки солідарність в питанні енергетичної безпеки є базовим принципом членства в об'єднанні. В сфері диверсифікації, це, по-перше, розподіл ризиків та загальне використання спільної позиції ЄС в міжнародних відносинах.

По-друге – стратегічний підхід до вирішення проблем безпеки в довгостроковій перспективі. До прикладу, Стратегія «20-20-20» передбачає до 2020 року зменшення використання енергоресурсів на 20 %, збільшення на 205 використання відновлювальних джерел енергетики, зменшення на 20 % викидів парникових газів [9].

По-третє, передбачається використання гнучкого підходу у питанні співвіднесення політичних та економічних аргументів під час обґрунтування вибору того чи іншого диверсифікаційного проекту.

У цьому контексті норми Європейського Союзу, а також відповідні програми та інструменти безпосередньо впливали і на формування енергетичної безпеки України.

Україна має зосередити зусилля на створенні нових шляхів транспортування вуглеводнів і та забезпечені їх безпеки, що в свою чергу вимагає забезпечення відповідного порозуміння та співпраці в рамках диверсифікаційної політики ЄС.

Оскільки в Україні енергетична залежність сприймалася як пряма загроза національній безпеці та національним інтересам, Україна робила спроби пошуку доступних енергоресурсів неросійського походження. Практично всі проекти передбачали активний розвиток транзитної транспортної інфраструктури.

Серед відомих проектів, які могли зробити енергетичну незалежність від Росії реальною, принаймні в питанні нафтового забезпечення, необхідно виділити нафтопровід «Одеса-Броди», який був завершений у 2001 році і був спроектований для транспортування нафти з каспійського регіону в напрямку Європи (Угорщина, Словаччина, Польща). Запуск цього нафтогону у 2004 році у реверсному напрямку для транспортування російської нафти до узбережжя Чорного моря може вказувати на той факт, що Росія намагалася завадити українським намірам реалізації альтернативних проектів транспортування енергоносіїв.

Ще одним проектом в сфері диверсифікації поставок газу є проект «Білий потік», вперше представлений в кінці 2006 року. Метою проекту трубопроводу була спроба українських влад зацікавити Європейський Союз у побудові альтернативного маршруту транспортування газу із Азербайджану, Туркменістану та Казахстану. Передбачалось, що транзитна потужність газогону

складе 8 млрд. куб. м. газу на першому етапі з можливістю розширення до 18-32 млрд куб. м. на наступних етапах. У той же час, проект не знайшов значної зацікавленості через високу вартість (15 млрд дол. США) та наявність альтернативних більш економічних проектів [5, с. 62].

Більш сучасним проектом альтернативного забезпечення України газом є проект AGRI (Азербайджан-Грузія-Румунія-Італія). Проект передбачає транспортування скрапленого газу через Чорне море до Румунії. Частина танкерів із газом може перебувати ідо українських портів. Цей проект має велике значення для реалізації одного із стратегічних проектів в Україні – побудову терміналу для прийому скрапленого газу на чорноморському узбережжі з метою створення додаткового джерела диверсифікації поставок природного газу в Україну. На даний момент проект також не отримав розвитку, в той час як інші учасники проекту намагаються вживати заходів щодо створенні відповідної інфраструктури для реалізації проекту.

У контексті ініціалізації регіональних форм забезпечення енергетичної безпеки з урахуванням можливостей європейських споживачів необхідно відмітити й спроби активізації роботи в 2010 році в аверсному режимі нафтопроводу «Одеса-Броди» для забезпечення потреб у нафті Білорусі. Проект протривав недовго, зважаючи на зміну політичної кон'юнктури у відносинах Білорусі з Росією, основним експортером нафти.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У цілому, наявність значної кількості проектів розширення транзитних можливостей та створення альтернативних шляхів поставок енергоресурсів в Україну, говорить про те, що в політиці енергетичної безпеки Україна завжди бралася до уваги і диверсифікаційна політика ЄС.

Незважаючи на невисоку практичну цінність проектів Чорноморсько-Центрально-європейського конектора (зокрема, проекти поставок газу «Білий потік», AGRI, нафтопровід «Одеса-Броди») їх

поява на вказує на спроби керівництва держави опиратися на регіональні можливості забезпечення енергетичної безпеки, враховуючи норми Європейського Союзу. Враховуючи географічні особливості та активність геополітичних акторів у регіоні, Європейський Союз буде і надалі відігравати значну роль у формуванні політики енергетичної безпеки України у напрямку вирішення задач диверсифікації поставок енергоресурсів в Україну та далі у західному напрямку.

Зміна політичних еліт в Україні в 2010 році не призвела до зменшення ваги диверсифікаційної політики ЄС в стратегіях енергетичної безпеки. Зокрема, в 2011 році уряд неодноразово вживав наявні можливості інформаційного характеру щодо недопущення появи в регіоні ЧР нового газопроводу «Південний потік», який є обхідним по відношенню до транзитного газотранспортного ресурсу України. Також в 2011 році було забезпечено старт підготовці технічного обґрунтування побудови терміналу для скрапленого газу поблизу м. Одеса.

У 2013 році уряд України прийняв План дій з активізації співпраці між Україною та ЄС в сфері енергетики на 2013 рік. На Самміті ЄС-Україна був оприлюднений сьомий спільний звіт щодо виконання Меморандуму між Європейським Союзом і Україною про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі протягом 2012 року. У звіті окремий розділ присвячений Дорожній карті щодо підвищення безпеки енергопостачання та транзиту газу.

Утім, роль та місце України в регіоні буде багато в чому залежати від чіткого розуміння не тільки національних інтересів і потреб економіки в енергоносіях, а й планів ЄС щодо конкретних форм та інструментів регіональної енергетичної безпеки. Також заслуговують уваги питання вироблення спільної політики у сфері енергозабезпечення країн регіону, які перебувають під впливом аналогічних зовнішніх чинників на стан енергетичної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Забезпечення енергетичної безпеки / Рада національної безпеки і оборони України, Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – К. : НІПМБ. – 2003. – 264 с.
2. Земляний М. До оцінки рівня енергетичної безпеки. Концептуальні підходи / М. Земляний // Стратегічна панорама. – 2009. – № 2. – С. 56-63.
3. Микитенко В. На чому базується енергетична безпека держави / В. Микитенко // Вісник НАН України. – 2005. – №3. – С. 41-46.
4. Україна в системі міжнародної безпеки : [монографія] // Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – К. : НІПМБ. – 450 с.
5. Унігоський Л. Диверсифікація джерел і маршрутів газопостачання : вибір для Європи та України / Л. Унігоський, В. Частухін, О. Лактіонов, С. Федоренко // Національна безпека і оборона. – 2009. – № 6. – С. 59-64.
6. Чекаленко Л. Україна-ЄС: енергетична залежність / Л. Чекаленко // Віче. – 2009. – № 18. – С. 11-13
7. Шевцов А. І. Енергетична безпека України: стратегія та механізми забезпечення / А. І. Шевцов, М. Г. Земляний, В. О. Бараннік [та ін.] ; [за ред. А. І. Шевцова]. – Дніпропетровськ : Пороги. – 2002. – 264 с.
8. EU Energy Security and Solidarity Action Plan: Second Strategic Energy Review. MEMO/08/703/. – Brussels. – 13 November 2008. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu>.
9. Securing your energy future: Commission presents energy security, solidarity and efficiency proposals / EUROPA. – 13 November 2008. – Режим доступу : <http://europa.eu>.

Рецензенти: Багмет М. О., д.і.н., професор;
Матяж С. В., к.держ.упр., ст. викладач.

© Максак Г. А., 2013

Дата надходження статті до редколегії 31.05.2013 р.

МАКСАК Геннадій Анатолійович – президент Поліського фонду міжнародних та регіональних досліджень, м. Чернігів.

Коло наукових інтересів: європейська інтеграція України, енергетична безпека України.